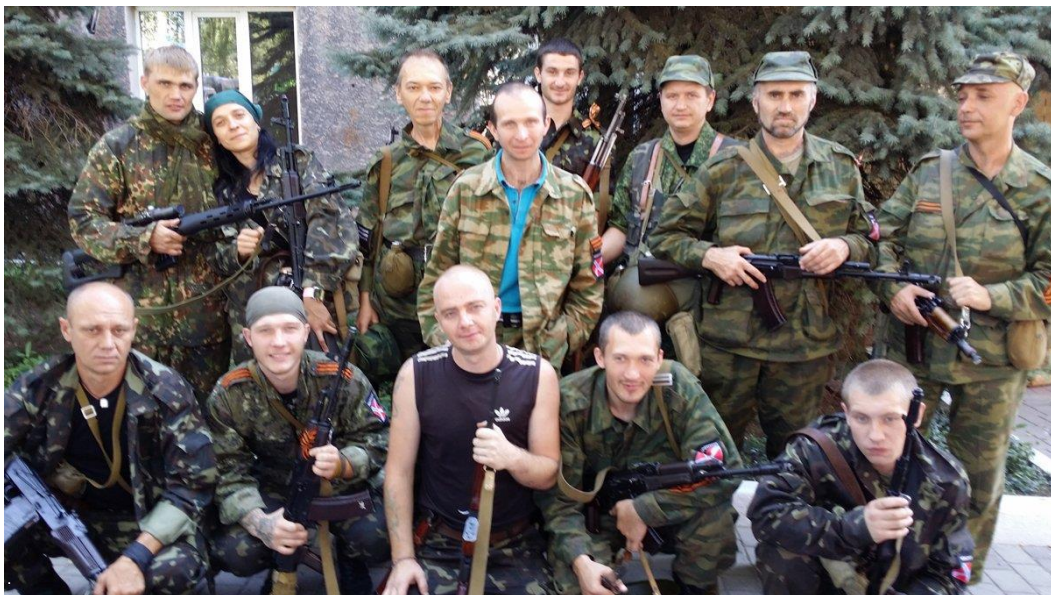

Страх і кров: Страшні історії в наративах бойовиків незаконних збройних угруповань Л/ДНР в період конфлікту на Донбасі 2014-2019¹

В статті розглянуто страшні історії, розповсюджені в середовищі бойовиків незаконних збройних формувань «Л/ДНР» в період 2014-2019; наведено приклади з особистих інтерв'ю бойовиків; запропоновано попередню класифікацію такого роду історій: наративні артефакти, окопні легенди та штучні пропагандистські наративи; наведено оцінки динаміки розповсюдження таких історій, яка корелює з інтенсивністю бойових дій та кризових впливів; запропоновано висновки щодо походження та функціональності страшних історій: історії проросійських бойовиків переважно є продуктами переосмислення радянського армійського фольклору, а їхніми функціями є поширення групових нормативів та ініціація новачків.

Більшість бойовиків незаконних збройних формувань починають свої інтерв'ю з декларації «мені приховувати нема чого, і боятися також», «я нічого не боюся, бо я правий, бо зі зброєю в руках бороню свої ідеали». Але при цьому їхні розповіді сповнені різноманітними згадками про страх – як емоційний стан, в якому вони перебувають під час війни². В деяких випадках можна виділити структурно відокремлені оповідання про страх – свого роду страшні історії, що їх розповідають в середовищі бойовиків.

¹ Ця стаття є пре-публікаційним анонсом дослідження, виконаного дослідниками Social Transformation Group у 2018-2020, що воно зараз готується до друку.

² Див, наприклад, порівняльний аналіз наративів бойовиків у Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.

Проросійські бойовики в Слов'янську, квітень 2014

Страшні воєнні історії, розповсюджені в соціальному середовищі, пов'язаному з війною, є давно і добре відомим феноменом³. Такого роду історії виконують переважно адаптивну функцію. З одного боку, через ці історії розповсюджуються нормативи і поведінкові патерни⁴, визначаються групові негативні санкції, притаманні солдатському середовищу в умовах війни, а з іншого – відбувається ініціація новачків⁵ у цю спільноту.

Вивчення страшних історій бойовиків може допомогти зрозуміти соціокультурні чинники та рушії конфлікту, мотивації учасників незаконних збройних угруповань.

Метою цього короткого огляду є виявити основні типи страшних історій в середовищі бойовиків Л/ДНР, проаналізувати їхнє функціональне призначення та характеристики розповсюдження.

Страшні історії: основні виявлені типи і функції

Страшні історії, розповсюджені в середовищі бойовиків, загалом можуть бути розподілені на два типи.

Наративні артефакти

Перший тип – це невеликі артефакти, вбудовані в загальні наративи, що вони описують окремі страшні чи лякаючі події. Такого роду артефакти, як правило, пов'язані з реальними подіями, яким надано фантастичної інтерпретації завдяки забарвленню вигаданими деталями жахливого характеру. Ці артефакти мігрують середовищем бойовиків і зустрічаються в наративах різних бойовиків з різних груп в різний час. Зазвичай кожен оповідач розповідає це як реальний випадок, що трапився з ним особисто, або з особою, яку він особисто знав. При цьому деякі деталі (імена, географічні назви, час) змінюються відповідним чином. В середині загальних наративів ці артефакти як правило маркуються словами «страх», «страшно», і таким чином можуть бути відокремлені і вивчені.

Страшні історії цього типу найімовірніше віддзеркалюють загальні страхи, що притаманні бойовикам. Відповідно, вони розподіляються на кілька підтипів: історії про невразливих ворогів-зомбі, історії про невідому зброю, від якої не сховатися, історії про раптовий напад ворога і раптову смерть, історії про масову загибель тощо.

Розглянемо кілька прикладів.

В особистому інтерв'ю, записаному в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в травні 2015, бойовик незаконного збройного угруповання з території ДНР каже: *«ти не знаєш, про що кажеш, укропи - це не люди, не люди взагалі, це - зомбі, там пропаганда страшна, а ще вони всі бухають і на наркоті сидять, там якась американська військова хімія. Я сам бачив: в них стріляєш, а вони не падають, або падають, а потім встають і*

³ Див, наприклад, Tropp, M. (1999). *Images of fear: How horror stories helped shape modern culture (1818-1918)* (Vol. 20). McFarland.

⁴ Як це зазначено, наприклад, у Rachman, S. J. (1990). *Fear and courage*. W.H. Freeman.

⁵ Див., зокрема, Herzog, T. C. (2017). *Vietnam war stories: Innocence lost*. Routledge.

знову йдуть, бо болю не відчують – це страшно: тисячі зомбі йдуть на тебе з автоматами. Бо всі на синтетиці, поїняв? Якщо їх всіх не повбивати, вони нас всіх зжеруть живцем...».

Це широко розповсюджений страх ворога, як абсолютного чужинця та уособлення абсолютного зла, що воно стає майже невразливим. Це означає, що необхідна для початку активного насильства дегуманізація противника сягла вже надлишкового рівня і спричинила ірраціональні страхи.

В особистому інтерв'ю, записаному в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в травні 2016, бойовик незаконного збройного угруповання з території «ДНР», розповідав: *«коротше, ми в посадці лежимо, стріляємо-стріляємо по цим укромам, але там стояли поляки, бо я польську мову чув чітко це точно... і тут я бачу, як граната ерпегешна над нами розривається. ну, я голову руками закрив, а потім дивлюся на свого товариша, який лежить поруч, а він вже димиться, тобто з нього вже дим йде, ну я штовхаю-штовхаю його, а його вже нема, царство йому небесне, помер швидко так... а я скрізь цей дим дивлюся, а другого бійця вже теж нема – згорів від крапель фосфору, які від цієї гранати розлетілися... тобто це не проста граната була, а начинена фосфором, а він все пропалює – страх! – броніки наскрізь, зброю – як решето, люди горять прям живцем, а від диму всі навколо задихаються страшенно... я надихався, потім лікував шлунок, очі, легені, так і не вилікував до кінця, тепер інвалідність оформлюю...».*

Ця історія експлуатує кілька розповсюджених страхів. По-перше, це страх найманців – безжальних і незрозумілих чужинців, з якими неможливо домовитися. По-друге, це страх невідомої зброї, від якої неможливо сховатися і дія якої є незрозумілою і відтермінованою у часі. По-третє, це класичний страх раптової смерті, що вона супроводжує кожного на війні, і до якої не можна бути готовим.

Схожу історію про страх найманців-чужинців з невідомою зброєю розповідав бойовик з території ЛНР в особистому інтерв'ю в серпні 2016: *«...у укромів зазвичай на передовій бардак, а коли прибувають західні найманці – одразу запановує порядок. Так ми визначаємо, що приїхали найманці з Канади, США чи Польщі – якщо нема бардаку, не шмаляють в усі боки, значить вони тут. А ще вони свою зброю возять: гвинтівки, що б'ють на три кілометри, радары, зв'язок. Ночами ракети запускають – ніби освітлювальні, але вони якісь туман випускають, дихати важко і потім в голові паморочиться цілий день. Іноді вночі ще чути ніби якісь писк, тоненький такий, як той комар. А потім в нас два дні руки трусяться, голова болить, в очі ніби піску насипали і думки переплутані. Нас в такому стані можна бити як курчат...»*

Корені цього страху члена малої групи проти всього світу, наповненого ворожими агресивними чужинцями, висвітлений в особистому інтерв'ю бойовика незаконного збройного угруповання, записаного в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в липні 2016 на території ДНР: *«...от ви кажете «страшно» - звісно, страшно! Я ж крім школи в своєму містечку нічого не бачив. А в нас що? – школа, бурса, потім на шахту, а як шахту закриють, то шо – мийте ноги? Куди я піду, кому потрібен? Що в нас є? один сусід наркоман, двоє – сидять, всі – бухають... А в телевізорі – життя, подорожі, таємниці. Дядько мій у Москві, каже, давай, приїдь, влаштую, а що я вмю, що можу? А тут – друзі,*

товариші, мене цінують, поважають, я потрібен людям, потрібен батьківщині... але на війні страшно, я кожен день боюся, вірите?... коли проти тебе стоять найманці з усього світу – поляки, німці, американці, іспанці, канадці..., і всі хочуть вбити руских – це страшно. Коли ти бачиш мертвих щодня – це страшно. В мене нічого нема, нас зовсім мало – і всі проти нас – це страшно...».

Цей наратив показує спадковість страху члена незаконного збройного формування від страхів та упереджень локальної спільноти.

Страх агресивних чужинців тісно пов'язаний зі страхом раптової смерті. Це показано в особистому інтерв'ю, записаному в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у жовтні 2015 на території ДНР: *«...ми коли висувалися на позиції, щоб допомогти казакам Всевеликого війська донського, ну, забезпечити їх боеприпасами, живою силою там, наш автобус потрапив у засідку противника – на нас виїхали танки польських найманців. Ми це зрозуміли, бо на їхніх баштах були польські хрести. Проти нас взагалі багато поляків воює. Ми тільки-но встигли вистрибнути, а на нас почали падати тіла, коли танк почав розстрілювати наш автобус. На мене один наш впав з відірваними ногами – це страшно...».*

Також з цими сюжетами пов'язуються страшні історії про масову загибель, яка є причиною страхів.

«ти диви: тут якщо дорогами проїхати, то двохсоті лежать просто вздовж доріг, і їх ніхто не прибирає, ось це реально страшно...» - казав в особистому інтерв'ю, записаному в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у лютому 2016, бойовик незаконного збройного формування на території ДНР.

Майже всі перелічені страхи одночасно було озвучено в інтерв'ю найманця незаконного збройного угруповання «Велике військо донське», мешканця міста Макіївка Богдана «Москви» Грицяя, записаного в лютому 2015 російським пропагандистським каналом «Царьград-ТВ»: *«страшно? ...як сказати... я коли в аеропорту був і до нас Захарченко приїхав, то почала наша артилерія працювати, а коли він поїхав, то знову нас обстрілювати почали. Ось так... а ще там була одна гарна людина, позивний Вовк, ми з ним сиділи, пили чай, а потім він пішов, і десять метрів не дійшов і вбило його... а це пам'ятаю, ось, пацани, як на Моспино ми були тоді, а вони в автобус сіли, поїхали і вилетіли прям до них, до укрупів заїхали... ну, так вийшло... і виїхав танк, і пацан каже «це не наш танк», і хто встиг, той вискочив, а п'ятьох – нема... ...як нам казали, ну, місцеві, які тримали позицію, ну, вони казали, що там були, ну, поляки... вони, ну було незрозуміло: вони вдень між собою починають, ну один на одного снаряди кидати, а потім починають по нас стріляти, і незрозуміло було... ми потім пішли в Грабовку, і коли зайшли вночі в це село, я подивився, ну, чесно, ось, ну, так прямо сказати, ну, заходиш, а всюди смердить трупною отрутою... ну, валяються ополченці, ну, там п'ять чоловік лежало... все розбомблено, ну... багато тіл, техніка валяється...».*

В наративах бойовиків ці артефакти структурно вбудовані в частину, що описує поточний стан, найімовірніше вони виконують роль мотивації участі особи в бойових діях, підкреслюючи невимовний жах оточуючого ворожого середовища поза межами своєї

вузької локальної групи, нелюдяність та підступність ворогів та відсутність моральних нормативів – як по відношенню до ворога, так і корозію моралі взагалі у світі.

Окопні легенди

Другий тип – це самостійні, структурно відокремлені «страшні історії», що мають ознаки казки чи легенди.

Вони відіграють роль ініціації: їх зазвичай розповідають «молодим» чи зовнішнім слухачам, щоб роз'яснити «як воно є насправді». Отже, в них у формі символів закодовано міфологію і групові поведінкові нормативи. Але водночас, вони компенсують страхи, притаманні цій групі.

Розглянемо кілька прикладів.

Історія 1: Повсталі з мертвих

«А ось ще було. Розповідав мені пацан, ми разом служили, він зі Слов'янська прийшов, бойовий такий... він на блокпосту стояв, перевіряв машини, ну там місцеві на дачі їздили, на базар, чуєш, і от коротше, каже, люди їм розповідали, що бачили, як за посадкою укropи щось закопували екскаваторами і тракторами ровняли. Прямо, чуєш, щось закопували в траншеї. Ну, люди боялися підходити, щоб подивитися, бо до укropів тоді підходити було лячно – вони будь-кого могли розстріляти просто так. Тоді взагалі коїлося щось страшне: ми їх тоді вбивали тисячами, і наших загинуло багато, але їх – просто тисячі, чуєш? І ось один каже: коли укropи від'їхали, вони пішли подивитися, що там таке, ну вони сім'єю їхали з дачі, і цікаво стало. І коли вони підійшли, то вони побачили, що в землі стирчить рука, чуєш? Стирчить рука, с землі, і коли вони підійшли, ця рука почала згинатися-розгинатися, ну пальці, чуєш. вони це побачили, їм стало лячно, і вони почали цю руку з землі тягти, висмикнули – і там був український солдат важкопоранений. Чуєш, важкопоранений солдат, укropи не подивилися там поранений-вбитий, і всіх – хоп! – згорнули до купи і закопали трактором. Коли вони одного витягли, тут дивляться – ще один стогне, вони і другого витягли. Потім вже вони не витягали нікого, бо побачили, що укropська техніка почала ворухитися, і вони злякалися, повантажили цих врятованих в машину, і втекли звідти. А коли вони втекли звідти, чуєш, один якось трішечки прийшов до тям українець і каже – дайте мені телефона, - українською мовою каже, - телефона дайте, додому хочу подзвонити. І коли він зателефонував додому, чуєш, сталося страшне: йому сестра сказала, - ти, каже, не мій брат, не бреші, бо мій брат помер, його давно вбили. А мати його плакала, кричала, не віддівайте його, каже, бо його вб'ють, він вже померлий, хай там і залишається! Так і було, чуєш...».

Текст цієї історії було записано в особистому інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в квітні 2018.

Сама історія, ймовірно, походить до масових поховань бойовиків та їхніх жертв у Слов'янську в червні 2014 і має певне розповсюдження. Зокрема, останнього разу у модифікованому вигляді її було відтворено бойовиком «Воробеем» (Віталій Несвіцький) в

інтерв'ю кореспонденту російського пропагандистського каналу «Сегодня.ру» Юрію Котенку в березні 2020.

Масове поховання жертв терористів в Слов'янську, липень 2014, джерело: hrw.org

Це доволі складна історія, яка виникла і набула найбільшого розповсюдження на територіях «ЛНР», але також зустрічається і в «ДНР», є доволі цікавою і стосується досить глибинних образів.

Такого роду історії в різному вигляді існували в різних спільнотах. Вона про те, що ритуал поховання виключає людину зі світу живих і всіх, притаманних живим, стосунків. Символічно це означає, що людина, яка пішла на війну, вже не зможе повернутися до нормального життя. Таким чином, це є спробою рефлексувати травму, набуту з досвідом війни.

Також водночас, розповсюдження цієї історії є спробою перекласти провину за масові позасудові страти та вбивства, вчинені у Слов'янську бойовиками, на урядові сили.

Історія 2: Чорний ополченець

«як так страшно? тут війна, тут все по-іншому, розумієш? тут іноді таке буває, що як так? - а нічо, бо це – війна... от в одному підрозділі був пацан, ну я його не знав, а ось зі мною воював пацан, його вбили рік тому – так він казав, що вони разом починали з Вікінгом, Медведєм, Вампіром, з іншими пацанами... та нікого вже нема, бо кажу ж – війна... так ось, пацан, кажу, був – молодий зовсім, прийшов, вісімнадцять років, я, каже, зараз тільки трохи повоюю, а як все налагодиться, я поїду на роботу за контрактом... веселий такий, справний, все робив чітко, швидко, всі його любили, командир хвалив... і десь він щось повоював, і казав, що йому треба вже йому їхати. І пішов наостанок він на бойові, каже, щоб ви мене згадували добрим словом. А ніч була така тиха, спокійна. І він сидів в окопі, мріяв про щось, і коротше, заснув - і його укропські диверсанти зарізали. Голову відтягли, серце проштрикнули, ...страшне діло, що сказати. Так його зранку і

знайшли. Ну, матері не сказали, що він заснув, сказали, що загинув в бою... а потім, десь за півроку чи шо, вночі хлопці почали бачити чорну фігуру, що виходить з посадки і ходить вздовж окопів. І якщо хтось починає куняти, то підходить ближче і показує щось, що тримає в руках. Спочатку не розуміли, а потім придивилися – він тримає в руках свою відрізану голову! це той пацан, розумієш, це він так стереже своїх хлопців тепер, розумієш?» - особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у березні 2015

Історія про «чорного ополченця» існує в середовищі бойовиків – як «ДНР», так і «ЛНР» - в кількох варіантах приблизно з кінця 2014, і була вперше зафіксована в січні 2015. Вона є очевидною реінкарнацією відомої історії про «чорного дембеля», розповсюдженої в радянській армії, особливо в період агресії в Афганістані, в 1970-80-х.

Ця історія пропагує виконання статуту караульної служби як передумови безпеки («статут написаний кров'ю» - радянське армійське прислів'я), вірність товаришам, жалість до матерів та дегуманізує беззмістовно жорстоких ворогів.

Історія 3: Чорний танкіст

«Ось... а ще, чуєш, було: коли Луганськ обороняли, захопили були несправний танк. А як його ремонтувати, де екіпаж брати – хтозна, а укropи вже майже в місто заходять – шо робити? І тут приходять три чувачка, вже немолоді, якісь непевні, кажуть «дайте, ми зробимо». Ну, шо, ну дали. Вони поремонтували, пофарбували танк отработкою в чорний колір, десь заправилися, сіли, поїхали і зупинили укropів. Бій, кажуть, був страшний, - бо ті дядьки виявилися крутими вояками. Танк цей, правда, підбили, він так і залишився на позиції. Потім цих дядьків шукали, хотіли нагородити, чи хоч би спасибі сказати, але де там – нема й нема, зникли, як не було. Поки хтось не згадав – це, каже, його сусід, що у 82-му загинув в Афганістані, та його екіпаж – вони тоді разом в танку згоріли, як на душманському фугасі підірвалися. А тепер, бач, з того світу повернулися, щоб захистити рідне місто, чуєш? ...а той чорний танк так і стоїть в Хрящуватому, люди туди й досі квіти носять. а ти кажеш...».

Цю історію було записано як особисте інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в вересні 2016. Ймовірно, вона існує з кінця 2014-початку 2015, принаймні перші згадки про цю легенду фіксуються в січні-лютому 2015.

Ця історія існує переважно на території «ЛНР» і стосується реальних подій, що мали місце 13-28 серпня 2014 під час боїв за трасу М-14 в районі селищ Новосвітлівка та Хрящувате. Прототипами «невідомих героїв» є зовсім не місцеві ветерани радянсько-афганської війни, а російські найманці з «Вагнеру» Владімір «Балу» Кальманов з Краснодару та Сергей «Йож» Кривун з Махачкали, вбиті 26 серпня 2014.

Пам'ятник «чорному танку» в с. Хрящувате Луганської обл.

Ця історія закріплює притаманні радянському суспільству ідеали «смекалочкі» (спроможності виконати завдання в умовах браку ресурсів), «всенародної єдності перед обличчям загрози», «вірності славним традиціям предків» («*діди воювали*»), «суїцидального подвигу невідомого героя» як нормативи поведінки.

Переважна частина таких історій не є оригінальними, а є запозиченими з радянського армійського фольклору часів афганської війни.

Штучні страшні наративи

Також окремо можна згадати штучні наративи, що мають пропагандистське походження і були вкинуті російськими медіа. Це, зокрема, історії про «розіп'ятого українськими карателями російськомовного хлопчика», «концтабори для російськомовних», тощо. В оригінальному вигляді вони практично не отримали розповсюдження, тому в межах даного дослідження розглядати їх не варто. Хоча деякі з них з істотними модифікаціями закріпилися в середовищі бойовиків. Наприклад, фейк про «біологічні лабораторії Пентагону на території України» було модифіковано та частково використано в страшилках про «солдат-зомбі». Водночас масове розповсюдження кремлівськими ЗМІ пропагандистський страшилок безумовно відіграло свою роль у нагнітанні масової істерії, мобілізації бойовиків, дегуманізації українців та стало тригером насильства.

Динаміка розповсюдження

Всі типи страшних історій були максимально розповсюджені в середовищі бойовиків в період другої половини 2014-першої половини 2016. З кінця 2016 почалося згасання розповсюдження страшних історій другого типу – «окопних легенд», і десь до кінця 2018-початку 2019 вони майже зовсім зникли з вжитку. Інтенсивність використання страшних

«нарративних артефактів» також поступово знижувалася, але під час кожного сплеску напруги їх знову згадували. Останнього разу активізація страшилок сталася під час епідемії COVID-19, яка викликала загострення воєнної і соціальної напруги.

Висновки

Наративним артефактам притаманна функціональність – мотивування бойовиків до участі у бойових діях через дегуманізацію противника, розмиття моральних та соціальних нормативів, посилення відчуття тотальної ворожості оточення по відношенню до своєї малої групи.

Окопним легендам бойовиків незаконних формувань Л/ДНР здебільшого притаманна вторинність. Всі вони є продуктами переосмислення радянського армійського фольклору. Це вказує як на походження самого проекту «Новоросії», так і на засади, що на них будуються ідентичності бойовиків.

Посилання

1. Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.
2. Tropp, M. (1999). *Images of fear: How horror stories helped shape modern culture (1818-1918)* (Vol. 20). McFarland.
3. Rachman, S. J. (1990). *Fear and courage*. W.H. Freeman.
4. Herzog, T. C. (2017). *Vietnam war stories: Innocence lost*. Routledge.

Yuriy V. Kostyuchenko, Victor Pushkar
Social Transformation Group, Kyiv, Ukraine, Yuriy.v.kostyuchenko@gmail.com

Fear and blood: Scary stories in the narratives of militants of L/DNR illegal armed groups during the conflict in Donbass 2014-2019

Abstract: *The article considers the horror stories spread among the militants of illegal armed groups “L/DPR” in the period 2014-2019; examples collected from personal interviews of militants are given; a preliminary classification of such stories is proposed: narrative artifacts, trench legends and artificial propaganda narratives; estimates of the dynamics of the spread of horror stories, which correlates with the intensity of hostilities and crisis effects, are proposed; conclusions are drawn about the origin and functionality of scary stories: the stories of pro-Russian*

militants are mostly products of a rethinking of Soviet military folklore, and their functions are the dissemination of group norms and the initiation of newcomers.

Keywords: narrative analysis, warfare, illegal armed groups, horror stories, militant's identity